

А.И.Леонтьев аатынан Лөкөчөөн орто оскуолатын
учуутала Федорова Каролина Егоровна.

Тема: Урукка төрөөбүт тыл суолтатын быһаарыга мультимедийнай технологияны туттуу көдьүүһэ.

Үлэ аата: Урукка төрөөбүт тыл суолтатын быһаарыга мультимедийнай технологияны туттуу көдьүүһэ.

Үлэни толордо: А.И.Леонтьев аатынан Лөкөчөөн орто оскуолатын учуутала Федорова Каролина Егоровна.

Үлэ сыала: урукка оҕо төрөөбүт тылын суолтатын билэрин ситиһэргэ мультимедийнай технология көдьүүһүн быһаары.

Соруктара: Үлэ сыалын ситиһэргэ маннык чопчу соруктар тураллар:

1. туһааннаах литэрэтиирэни ааҕы, кылгатын бэлиэтэни;
2. сана технологияларга, төрөөбүт тылга сыһыаннаах матырыйааллары кинигэттэн, хаһыаттан, сурунаалтан хомуйуу;
3. саха тылын уонна литэрэтиирэтин үөрэтэр учууталлартан бириддиһэн ыйыталаһы, ырыты;
4. муспут матырыйаалларга олобуран, сүрүн түмүгү таһаары.

Үлэ сонунна: билигин ФГҮӨС сана сайыннарылаах үөрэх ирдэбилгэр сөп түбэхэр матырыйаал элбэх, ол эрэн саха тылын үөрэтиигэ туһайылыбыт босуобуйалар суохтарын кэриэтэ. Онон бу үлэ тыл суолтатын быһаарыга бастакы холонуулартан биридэстэрэ буолар.

Чинчийи көдьүүһэ. Бу матырыйаалга олобуран, алын кылаас учууталларыгар анаан тыл суолтатын быһаарыга мультимедийнай босуобуйаны оноруохха сөп. Ону тэнэ оскуола оҕотун эбии дьарыктыырга, кылаас таһынан ааҕыга эмиэ туһаныахха сөп.

Биһиги бары биир сүдү баайдаахпыт - ол төрөөбүт тылбыт. Кыратыттан төрөөбүт тылын абыланар ылларбыт киһи, сахалыы сайаҕас майгылаах, ыраас дууһалаах, ырааҕы анааран көрөр толкуйдаах, төрөөбүт дойдутун ис сүрэхиттэн таптыыр буолар.

Саха тылын инники кэскилэ билигин кэмнэ үүнэр көлүөнэ ийэ тылын хайдах баһылырыттан тутулуктаах. Оҕо бары өттүнэн сайдылаах буоларыгар тыла сайдыбыта улахан оруола буоларын билэбит. Ол курдук, норуот педагогикатын утумнаахтык дьарыктаммыт учуонай Г.С. Попова-Санааһа «Ийэ тыл диэн оҕо төрүт өйүн, туох баар дьобурун, удьуор тыһынын арылар күлүүс буолар диэн этэр. Күлүүһэ суох буоллаххына хатылаах ааны аспаккын-ийэ тылын билбэт оҕо майгыта, өйө, дууһата эмиэ хатылаах аан курдук»-диир.

Бастакы кылааска үөрэнэ кэлэр оҕолор төрөөбүт тылларын билиилэрэ араас таһымнаах буолар. Кэтээн көрүү түмүгүнэн, оҕолор тугу саныыларын табатык этэр дьобурдара намыһах, ойуулуур-дьүһүннүүр тыллара аҕыйах, сыыс уонна кирии тыллары туттуулар, наар биир тылы хатылааһыннара элбэх. Ону таһынын, дьин сахалыы элбэх тыллар суолталарын оҕо өйдөөбөтө баар суол буолла. Онтон сиэттэрэн, билигин оҕо санарар санатыгар, кэпсиригэр төрөөбүт тылын толору туһаныта мөлтөөтө. Ону таһынан, билигин олох балысханлык сайдытыгар балыйтаран, үтүрүттэрэн, норуот урукку олохун сорох көстүүлэрэ, холобур: туттар сөп-сэбиргэл, бултуур тэрил, аһыыр ас ааттара билигин тулалыыр эйгэҕэ соччо туттуллубат, эбэтэр отой да туттуллубат буоланнар, умнуллан, олох эйгэтиттэн туоруулар. Ити курдук бириддиһэн сахалыы тылбыт аа-дьуо бу олохтон сүтэн истэбинэ, ийэ тылбыт барахсан туттаһыарыгар, дьадайарыгар тийэр. Ол иһин, оскуолаҕа төрөөбүт тылы үөрэтиигэ болҕомто билигин хаһаангытааҕар да күүһүрэрэ наада диэн тыл үөрэхтээхтэрэ сөпкө бэлиэтиллэр. Билигин үөрэнээччи барыта, маннайгы кылаасан саҕалаан, маннык кэрэ, баай төрөөбүт тылын үөрэтэн, ону сатаан туттар-туһанар буоларын ситиһэр сыал-сорук турар.

Мантан сизтгэрэн, төрөөбүт тылы билии, санарыы, саха кинитин тус олоҕор сүнкэн суолталаабын таһынан, ийэ тылбыт, саха омук быһыытынан өлбөт-сүппэт дьылбата эдэр көлүөнэ ыччаттан тутулуктаабын бары өйдөөн, саха тыла тыыннаах хааларын туһугар, хас биирдии учуутал, биир санаанан, олорон хаалбакка, үлэлэһиэхтээхпитин өйдүөхтээхпит. Онон, оҕо саньыр санаатын, тугу билбитин-көрбүтүн сааһылаан, уустаан-ураннаан, бэргэн хомоҕой тылларынан кэпсиир, суруйар үөрүүбү сайыннарыы, төрөөбүт тылы диринник биллэри, ийэ тыл имэнин ингэри, хас бииридии тылы харыстааһын, олох эйгэтигтэн сүтэрбэт буола сатааһын, тыл сүмэтин, суолтатын санаттан, сана көлүөнэ ыччакка уларыппакка, хайдах баарынан тириэрдии учуутал иннигэр турар сороктартан биирдэстэрэ буолла.

Бу сороктар түмүктээх буолалларын наадатыгар, учуутал үөрэтии араас хайысхаларын, суолларын, ньымаларын, албастарын сатабыллаахтык көрдөөн, туттан, оҕо хас биирдии төрөөбүт тылын суолтатын өссө диринник билэригэр, тылын саппааһа элбиригэр, үлэлэхэрэ билиини олох ирдэбилэ.

Ол курдук, олох хаамыта көрдөрөрүнэн оскуолаҕа биир биһирэнэр ньыманан, мультимедийнай технология буолар.

Мультимедиа – диэн хаартыска, видео, графика, анимация, тыас көмөтүнэн объектары, дьайыылары көрдөрүү, билииннэри буолар.

Алын кылаас оҕолорун мультимедийнай уроктар ордук сонурбаталлар. Манник уроктарга үөрэнээччилэр билиигэ көрүүгэ тардыһыыла үрдүүр, араас соруудахтары үөрүүнэн толороллор. Бу технологияны таба туһаннахха оҕо билиитэ-көрүүтэ балай да хангыра чуолкай.

Статистика этэринэн, дьон үксэ истибитгэриттэн 5%, онтон көрбүтгэриттэн 20% билиини ылаллар эбит. Аудио-видео информацияны холбуу тутуннахха 40%-50% диэри билиини ылыыла үрдүүр.

Бу сана информационнай технологияны алын кылаастарга саха тылын үөрэтиигэ көдүүстээхтик туттуохха сөп. Бу ньыма - оҕо ийэ тылынан этэр-тыынар, санарар-ингэрэр ис көбүн уһугуннараарыгар, өйүн сытылыырыгар, дьобура сайдарыгар сабыдыала улахан.

Ол курдук, холобура, маннайгы кылааска дорҕооннору үөрэтиигэ, урут тутулла сылдыбыт, эбэтэр билигин сэдэхтик туттуллар тылларга эрэ үгүстүк дьин сахалыы дорҕооннору көрсөн үөрэтэбин. Холобура: үүн, ыгыыр, ходуһа, лыах. Оҕо бу предмети сана көрөр эбэтэр истэр буоллабына, оҕону кытта биир ойуу тула сэхэргэхэр тутар. Бу тыллары анардас ойуу көмөтүнэн быһаарар, суолтатын өйдөтөр, санарар санатыгар туттар гына быһаарар хас биирдии учууталга ыарахан суол буолара мэлдьэбэ суох.

Онтон, видео устууну көрөн, оҕо бу тыл суолтатын туһунан киэн өйдөбүлү ылар. Тыл ис дьин суолтатын чинник билэр, хаһан да умнубат. Оҕо көрөр эйгэтэ кэниир, араас ис хоһоонноох этиилэри толкуйдаан санарар, кэпсиир, ойуулуур-дьүһүннүүр дьобурун сайыннараар.

Холобура: «үүн» диэн тыл дорҕооннорун үөрэтиигэ, учуутал бастаан үүн хартыынатын көрдөрөр. «Ким билэрий, бу тугуй?»-диэн ыйытар. Барыларыттан ыйыты түмүгэр, оҕолор сорохторо: «акка туттуллар», «ойуутун эрэ көрбүшүт» диэхтэрэ, син удумаҕалатыахтара. Ол гынан баран, хайдах, хаһан, тоҕо бу акка туттулларын өйдүүр оҕо ахсаннаах буолуо. Оҕо бу предмет суолтатын, ис дьинин өйдүүрүн наадатыгар, видеоролигы көрдөрөбүт. Видеоролика сылгыһыт үүнү көрдөрөр уонна атыгар кэтэрдэр. Онтон атыгар олорон, үүн көмөтүнэн атын уна- хаһас салайар. Онтон учуутал: «Үүн диэн туох эбитий?», - диэн ыйытар. Оҕолор көрбүтгэриттэн «үүн» диэн тугун быһаараллар. Бу кэннэ, тыл өйдөбүлүн чинэтиигэ, этии толкуйдуур соруудаҕы оҕо ыарыҕаппакка толоруо. Араас, элбэх этиини толкуйдуо.

Билигин сайыннарылаах үөрэх этэринэн, оҕо бэйэтэ ырытан, үлэлэһэн билбитин чинник билэр, хаһан да умнубат.

Ону таһынан, хас биирдии учуутал, букубаарга эрэ баар тылларынан мунурдаммакка, эбии, туттуллубат буолбут сахалыы дорҕоонунан баай, дьин сахалыы тыллары киллэрэн, хас биирдии сахабыт тыла сүппэтин туһугар үлэлэхэрэ наадалаах.

Билигин тыа сиригэр олорор оҕолор сахалыы тылларын саппааһа син баай диэххэ сөп. Ол да буоллар, олох сайдыытыттан, син-биир биирдиилээн тыллар өлүктүйүүлэрэ, тыа да сиригэр, тахса турарын бэлиэтиэххэ наада. Холобура: “Кыдама”. Бары билэрбит курдук, бу от тэрилэ. Билигин мас кыдаманы биирдиилээн отчут туттар буолла. Кыдама оннугар тимир атырдыаҕы уһун укка кэтэрдэн туттар дьон элбээтэ. Өссө мантан антах бу от тэрилэ отой да туттуллубат буолуо. Онон, сорох дэннэ туттуллар тэриллэр суолталарын оҕолорго быһаарарга, билигин бириэмэни ыппакка устуу үлэтэ күүстээхтик ытыллыан наада курдук. Маннык видео устуу үлэлэр көдүүстээхтик бардахтарына, оҕо санаттан сана тылы билэн, тылын саппааһын байытыа этэ. Кэнники саха суруйааччыларын айымньыларын өйдөөн ааҕарыгар, онно бэриллитбит тыллар суолталарын билэригэр, ааҕар баҕата сайдарыгар туһаныа этэ.

Түмүктээн эттэххэ, тыл суолтатын, ис дьинин өйдүүр эрэ буоллахха, тыл сүппэт аналлаах. Онон, хас биирдии учуутал, хас биирдии ийэ тыл туһугар, араас ньыманы, хайысханы тобулан үлэлиир ытык испит буоларын өйдүөх тустаахпыт.

Оччоҕо эрэ, өбүгэлэрбит барахсаттар туттубут, сангарбыт ийэ тыллара тыыннаах хаалыа. Саха норуот быһыытынан үйэлэргэ тыыннаах буолуо.